

PAŠAMINĖS BAŽNYČIA

Rimvydas LAUŽIKAS

2005 m. vasarą buvo atlikti žvalgomieji archeologiniai tyrimai Švenčionių r., Pašaminės buvusiųjų bažnyčių vietoje, esančioje dešinėje kelio Švenčionėliai–Reškutėnai pusėje, maždaug 350 m į ŠR nuo Senosios Pašaminės kaimo. Iš Š, ŠR ir PV pusės šią teritoriją riboja vietinės reikšmės asfaltuoti keliukai. Buvusiųjų bažnyčių vietoje nuo Švenčionėlių–Reškutėnų kelio ir nuo fermų pusės auga keli medžiai. Tarybiniais metais ji atsidūrė kolūkio gyvulininkystės komplekso teritorijoje. Šalia bažnyčios pamatų (kapinių teritorijoje) buvo įrengtas lauko tualetas (!), į kurį buvo metami padvėsę gyvuliai. Apie 50 m į ŠR nuo buvusiųjų bažnyčių vietos yra paminklinis objektas – Pašaminės svirnas – AtV674 (79 pav.).

Rašytiniuose šaltiniuose Pašaminė minima nuo XVII a. pradžios. Dvaras priklausė Narbutams, vėliau Daugėloms, Jurcevičiams, Sakovičiams. 1744 m. minima Pašaminės (Poszumienie) koplyčia Breslaujos dekanate, Vilniaus vyskupijoje. 1760 m. kovo 1 d. Ašmenos išdininkas, Pašaminės dvarininkas Stanislovas Narbutas fundavo ir vėliau pastatė Pašaminėje medinę Šv. Stanislovo vardo bažnyčią ir basųjų karmelitų vienuolyną. Bažnyčiai ir vienuolynui fundacijas XVIII–XIX a. pradžioje dar skyrė Antanas Daugėla, Juozapas ir Ona Šalborskiai-Šmigelskai, Teresė Klandzevičienė, Dzierkevičiai ir Justinas Šimkovičius, Juozapas Kimbaras, Pranciškus Snarskis. 1780 m. Pašaminei suteiktos parapijos teisės. XIX a. pradžioje buvo pradėta naujos mūrinės klasicistinės bažnyčios staty-

79 pav. Pašaminės buvusiųjų bažnyčių vietos situacijos planas. Montažo autorius R. Laužikas, ortofotonuotrauka iš <http://earth.google.com/>. Fig. 79. Layout of the location of the Pašaminė ancient churches. Compiled by R. Laužikas, photo from Google Earth, <http://earth.google.com>.

ba, tačiau dėl sunkios Daugėlų finansinės padėties pastatas liko nebaigtas: netinkuotos išorės sienos, stogas dengtas šiaudais. 1811–1812 m. įvyko Justino Daugėlos Pašaminės dvaro varžytinės. Dvaras suskaidytas ir atiduotas kreditoriams bei parduotas. Nebaigta bažnyčia pašventinta 1819 m. 1831 m. Pa-

šaminės dvaro savininkės Kotrynos Jurcevičienės sūnūs Aleksandras ir Eduardas Jurcevičiai dalyvavo 1831 m. sukilime prieš Rusijos imperiją. Rusijos valdžia įkainojo visą dvaro turtą ir 3/16 dalis nusavino. Pašaminės bažnyčia ir vienuolynas 1832 m. uždaryti. Pastatai ėmė irti ir buvo ardomi plytomis visą XIX ir XX a. Apie 1973 m. Pašaminės bažnyčios likučiai kolūkio pirmininko nurodymu buvo nugriauti buldožeriais (80 pav.).

Archeologiniai tyrimai vyko Švenčionių savivaldybės paminklotvarkininkės Giedrės Geniušienės iniciatyva. Siekta nustatyti tikslią Pašaminės bažnyčių vietą; išsiaiškinti, ar toje vietoje laidota, ar buvo laidojimo rūšiai; atsizvelgiant į tyrimų rezultatus pateikti rekomendacijas dėl vietos įtraukimo į kultūros vertybių sąrašus, saugojimo, sutvarkymo ir architektūrinių liekanų konservavimo bei vietos eksponavimo; nustatyti paskutiniosios Pašaminės bažnyčios pamatų planą, matmenis, statybines medžiagas, mūrijimo techniką; ieškoti ir jei pavyktų nustatyti ankstesnių Pašaminės bažnyčių pamatų konfiguracijas, mat-

menis, statybines medžiagas, mūrijimo techniką; paimti įvairių laikotarpių plytų ir skiedinio pavyzdžių cheminiams ir fizikiniams tyrimams; nuvalyti ir fiksuoti žemės paviršiuje matomus pamatus.

2005 m. liepos mėnesį Pašaminės buvusių bažnyčių vietoje buvo iškastos 2 perkastos. Iš viso ištirtas 26 m² plotas – 15 m² ploto perkasa 1 ir 11 m² ploto perkasa 2. Perkasa 1 iškasta spėjamoje paskutiniosios bažnyčios altoriaus pusėje, bažnyčios pamatų ŠR dalyje. Perkasa 2 iškasta išilgai bažnyčios, bažnyčios viduje, centrinėje navos dalyje. Perkastos 1 PR kampo koordinatės – N55° 12' 42,95", E26° 04' 13,59", žemės paviršius – apie H_{abs} 152,7 m.

Žvalgomųjų tyrimų metu bažnyčios vieta buvo tiksliai lokalizuota, patvirtinta, kad pamatai tikrai priklausė Pašaminės bažnyčiai, nustatyta pamatų konfiguracija, matmenys, statybinės medžiagos, mūrijimo technika ir orientavimas erdvėje. Paimti plytų ir skiedinio pavyzdžiai fizikiniams ir cheminiams tyrimams, tačiau dėl lėšų trūkumo jie neatlikti. Perkasoje 1, išorinėje pamatų pusėje aptikta

pavienu žmonių kaulų iš suardytų kapų. Tai patvirtina teiginį, kad bažnyčios aplinkoje buvo kapinės. Tačiau jokių laidojimo pėdsakų (žmonių kaulų, rūšių, kriptų ar panašiai)

80 pav. Pašaminės bažnyčios griuvėsiai apie 1965 m., autorius nežinomas.

Fig. 80. Remains of the Pašaminė church in about 1965, the author unknown.

bažnyčios viduje neaptikta. Galime manyti, kad bažnyčios aplinkoje buvo laidojama iki XVIII a. pabaigos, kai Rusijos valdžia uždraudė laidojimus šventoriuose ir buvo pradėtos kurti atskiros kaimų kapinės.

Tyrimų metu perkasoje 1 atidengti pasukutiniosios, statytos XIX a. pradžioje klasicistinės Pašaminės bažnyčios ŠV ir PR sienų su pilioriais pamatų fragmentai (turbūt bažnyčioje planuota mūryti skliautus). Pamatų gylis nuo viršaus siekia 1,95–2,42 m (H_{abs} 150,26–150,22 m). Bendras viršutinės dalies plotis – 2,94–3,12 m. Abipus ŠV sienos pamatų yra išplatėjimai. ŠV pusėje, kv. 2, 370 cm gylyje nuo žemės paviršiaus (H_{abs} 151,44 m) pamatai išplatėja per 60 cm, o PR pusėje, kv. 6, 7 42 cm gylyje nuo žemės paviršiaus (H_{abs} 151,95 m) pamatai išplatėja per 55 cm. PR pamatai taip pat išplatėja ŠV pusėje: kv. 15, 30 cm gylyje nuo žemės paviršiaus (H_{abs} 152,38 m) pamatai išplatėja per 40 cm. ŠV sienos pamatai mūryti kalkių skiediniu, ne visada taisyklingomis eilėmis, iš didelių, iki 50 cm skersmens netašytų riedulių. PR sienos pamatai lieti į klojinį, panaudojant netašytus įvairaus skersmens (15–40 cm) riedulius ir plytas. Pamatų viršus užbaigiamas 12–15 cm pločio ir 5–6 cm storio plytų eilėmis, kurios tolygiai perėjo į siauresnį nei pamatai plytinį sienų mūrą. Su šia XIX a. bažnyčia sietinos ir bažnyčioje surastos 26–26,5x11,5–15,5x5,5–7 cm dydžio plytos. Rastos kelios plytos su braukomis.

Visame tirtame plote rasta XVII–XX a. datuojamos keramikos bei stiklinių indų (81 pav.) (daugiausia butelių) fragmentų, geležinių kalvio darbo vinių, XVIII a. koklio, padengto žalia glazūra, fragmentas, dvi Rusijos XVIII a. monetos: Jekaterinos II 4 kapeikos ir Jelizavetos Petrovnos I denga.

2006 m. vasarą Švenčionių savivaldybės paminklotvarkininkės ir Švenčionėlių seniūnijos pastangomis Pašaminės buvusiųjų bažnyčių vieta buvo tinkamai sutvarkyta ir pažymėta (iškirsti menkaverčiai krūmai, vieta išvalyta, nugriautas tualetas, pastatytas kryžius). Taip pat pasiūlyta įtraukti Pašaminės buvusiųjų bažnyčių ir kapinių vietą į saugomų paveldo objektų sąrašus.

PAŠAMINĖ ANCIENT CHURCHES

In 2005 at the former location of the Pašaminė ancient churches (Švenčionys district) (Fig. 79–80) the total area of 26 m² was explored. The following items were found: substructures of the church (of the 19th century); fragments of human skeletons (of the 17th–18th century?), and the cultural layer up to 70 cm (of the 17th–20th century) containing nails, coins (of the 18th century), and fragments of pottery, glass (Fig. 81) and bricks.

0 3 cm

81 pav. Raižyto stiklo fragmentas iš Pašaminės buvusiųjų bažnyčių vietos. *R. Laužiko nuotr.*
Fig. 81. An embossed glass fragment from the location of the Pašaminė ancient churches.